

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA İSTEHSAL PROSESİNƏ RİQAQ AMİLLƏRİN TƏSİRİNİN KOMPLEKS MODELİ

Məqalədə Azərbaycanın aqrar siyasətinin həlledici rolu qeyd edilmiş, dünya ölkələrinin aqrar sənaye kompleksinin inkişaf strategiyasının prioritetləri göstərilmişdir. Həmçinin, Azərbaycanın aqrar-sənaye kompleksinin mövcud vəziyyəti, onun ehtiyatlar potensialı və gözlənilən perspektiv inkişafı geniş təhlil edilmiş, ölkə əhalisinin ərzaq təminatı üzrə yerli kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalındakı bir sıra məhsul üzrə çatışmazlıqlar və onun aradan qaldırılması yolları göstərilmişdir.

Kənd təsərrüfatında istehsal prosesinə təsir göstərən amillərin qiymətləndirilməsi məqsədilə onların kompleks modeli işlənmiş və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə təsir göstərən ənənəvi amilləri əks etdirən sxemlərdən fərqli cəhəti açıqlanmışdır. Həmçinin, kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi mexanizmin əsas vəzifələri göstərilmişdir.

Məqsəd – aqrar sferada istehsal prosesinə təsir edən kompleks amillərin müəyyənləşdirilməsi və kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi mexanizmin əsas vəzifələrinin göstərilməsidir.

Metodologiya – tədqiqat işində iqtisadi-statistik və müqayisəli təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – Azərbaycanda aqrar-sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafı məsələlərinin sürətli həllinə nail olunması kompleks (rıçaq) amillərin vaxtında qiymətləndirilməsi hesabına mümkündür.

Açar sözlər: *Aqrar sfera, kənd təsərrüfatı istehsalı, kompleks amillər, model, təşkilati-iqtisadi mexanizmlər*

Giriş

Azərbaycanın aqrar siyasəti ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və aqrar biznes fəaliyyətinin sabitliyi məsələlərinin həllində mühüm rol oynayır. Dünya Bankı və Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının (AYİB) həyata keçirdiyi islahatlar prosesi ölkələrin daxilində sosial-iqtisadi problemlərin kəskinləşməsi şəraitində ölkələrdə aqrar sektorunun modernləşdirilməsinə, kənd təsərrüfatının səmərəliliyinin artırılmasına və onların imicinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilir. Dünya ölkələrində qəbul edilmiş aqrar sənaye kompleksinin inkişaf strategiyası bilavasitə aşağıdakı prioritetləri özündə ehtiva edir: -ərzaq istehsalının lazımı səviyyəsinin təmin edilməsi və onun əlçatanlığı; -ərzaq və qida səviyyəsinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması; -ərzaq sferasında böhran vəziyyətlərinin qarşısının alınması və tənzimlənməsi [3, s.104]. Aqrar sənaye kompleksinin inkişaf strategiyası prioritetləri və aqrar sferanın dayanıqlı inkişafı məsələlərinin həlli mövzusunun aktuallığını şərtləndirir.

Avropa İttifaqı (Aİ) və FAO-nun hesablamalarına görə, dünyada ərzaq təhlükəsizliyinin qəbul edilən səviyyəsini təmin etmək üçün hazırkı tendensiyaları qoruyub saxlamaqla hər il 30 mlrd. avro həcmində vəsait tələb olunur (2050-ci ilədək yer kürəsi əhalisinin sayının 9 milyard nəfər olacağı proqnozlaşdırılır). Aqrar sənayenin inkişaf strategiyasında nəzərdə tutulmuş bu prioritetlərin icra edilməsinin təminatı olaraq BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (ƏKTT) hər 2 ildən bir Qlobal Ərzaq Təhlükəsizliyi İndeksini (QƏTİ) hesablayır.

ƏKTT-nin hesabatına əsasən münaqişələrin və uzun sürən böhranın əhatə etdiyi ölkələrdə yoxsulluqdan əziyyət çəkən əhalinin xüsusi çəkisi digər inkişaf etməkdə olan ölkələrə nisbətən, demək olar ki, üç dəfə yüksəkdir. Hazırda təxminən 167 milyon tamdəyərli qidalanmayan insanlar əsasən uzun sürən böhranlı ölkələrdə yaşayırlar ki, bu da dünyada aclıq çəkənlərin ümumi sayının 1/5-ni təşkil edir. Bu problemdə ən çox uşaqlar əziyyət çəkirlər, çünki uşağın inkişafının kritik yaşında tamdəyərli qidalanmanın olmaması onun bütün həyatının qalan hissəsi üçün intellektual və fiziki nasazlıqlarla nəticələnə bilər. Hətta, münaqişələr cəmiyyətin inkişafında uzunmüddətli nəticələrə malik olmaqla bir neçə nəsilləri də əhatə edir [4, s.195-197]. Hesablamaya əsasən ərzaq məhsullarının əlçatanlığı və tələbatı səviyyəsi, ərzaq məhsullarının miqdarı və kifayətliliyi, ərzaq məhsullarının keyfiyyət səviyyəsi və təhlükəsizliyi üzrə 28 göstəricini əhatə edən iki illik müddət ərzində 113 ölkə arasında Azərbaycan 2020-ci ildə 62,3 indeks göstəricisi ilə 56 sırada yer almışdır. Belə ki, bu göstəricilərə əsasən tərtib edilmiş indeks siyahısında keçmiş sovetlər ittifaqı ölkələri içərisində Azərbaycan Belarus (indeks-73,8), Rusiya (indeks-73,7), Qazaxıstan (indeks-70,8) və Ukraynadan (indeks-63,0) sonra beşinci sırada yer almışdır [6, s. 5-15].

FAO-nun təhlilinə əsaslanaraq müəllif qeyd edir ki, Azərbaycan dünya ölkələri sırasında əhalinin kənd təsərrüfatı məhsullarının təminatı səviyyəsinə görə özünə məxsus yer tutur və bu məsələnin həllində dövlət tərəfindən qəbul edilmiş “Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının və bundan irəli gələrək dünya enerji və səhm bazarlarında baş verən kəskin dalğalanmaların Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyə, ölkədə məşğulluq məsələlərinə və sahibkarlıq subyektlərinə mənfi təsirinin azaldılması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 mart 2020-ci il tarixli Sərəncamının icrasını təmin etmək üçün Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiqlənən Tədbirlər Planında tikinti sektoru, dağ-mədən sənayesi, neft-kimya sənayesi, rəqəmsal iqtisadiyyat, nəqliyyat, ticarət və logistika, telekommunikasiya, daxili turizm fəaliyyət sahələri ilə yanaşı kənd təsərrüfatı və emal sənayesinin də seçilməsi həm də ölkəmizin ərzaq təhlükəsizliyi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Burada nəzərdə tutulmuş tədbirlər planı çərçivəsində görülməli işlərin icra edilməsi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və ixracının artmasına, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin güclənməsinə, həmçinin aqrar sektorda təminatı mikrokreditlərin verilməsi üçün Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyinə 30 milyon manatın ayrılması kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının maliyyə ehtiyaclarının qarşılmasına xidmət edir.

I. Aqrar sferanın müvcud vəziyyətinin təhlili

Azərbaycanın aqrar-sənaye kompleksinin mövcud vəziyyəti, onun ehtiyatlar potensialı və gözlənilən perspektiv inkişaf xüsusiyyətlərini əhatə etməklə aparılmış tədqiqat işinin nəticəsi göstərir ki, hazırda ölkə əhalisinin ərzaq təminatı üzrə yerli kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının bir çox növündə çatışmazlıqlar mövcuddur. 2000-2019-cu illərdə MDB ölkələrinin kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının müqayisəli qiymətlərlə fiziki həcm indeksinin təhlili göstərir ki, bu dövr ərzində Tacikistanda 39,7 dəfə, Ukraynada-15,5 dəfə, Qazaxıstanda-13 dəfə, Rusiyada-8,43 dəfə, Belarusda-7,74 dəfə, Azərbaycanda-7,04

dəfə, Qırğızıstanda-5,38 dəfə, Ermənistanda-3 dəfə və Moldovada-2,9 dəfə artım olmuşdur [1, s.638]. Təhlil nəticəsində qeyd etmək olar ki, əhalinin kənd təsərrüfatı məhsullarına artan tələbatının təmin edilməsi məqsədilə MDB ölkələrində də kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artım tempi təmin edilir, lakin bu artım əhali sayının artım tempindən nisbətən yüksək olmalıdır. Qeyd edilən qanunauyğunluq Tacikistanda, Qırğızıstanda və nisbətən Qazaxıstanda təmin edilə bilmir, bu baxımdan da, həmin ölkələrdə istehsal həcmünün daha yüksək artım tempində olması vacib şərtlərdəndir. Onu da qeyd edək ki, ölkə əhalisinin taxıl məhsulları ilə təminatında problemin yaranmaması üçün Nazirlər Kabinetinin 7 iyul 2009-cu il tarixli 105 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət Taxıl Fondunun saxlanması və istifadəsi Qaydaları”nın 1 nömrəli əlavəsi ilə müəyyən edilmiş Dövlət Taxıl Fonduna tədarük olunan taxıl üçün qəbul edilmiş keyfiyyət göstəricilərinə cavab verən buğda qəbul edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Digər tərəfdən isə, Azərbaycan ərzaqlıq buğdanın bir hissəsini Rusiya və Qazaxstandan idxal edir.

Kartofla bağlı da ölkəmizin mövcud ehtiyatları tələbatın ödənilməsi üçün demək olar ki, kifayət edir. Lakin, onu da qeyd etmək lazımdır ki, kartofun düzgün texnologiyada saxlanılmaması və mövcud anbarların sayının azlığı bəzən ölkəmizə xaricdən kartof idxal edilməsini də şərtləndirir. Bundan əlavə, ölkəmizdə əlverişli iqlim şəraitində yetişdirilmiş faraş tərəvəzin, kartofun yerli və region bazarlarına erkən çıxarılması ölkənin xarici valyuta ehtiyatının çoxalmasını təmin edə bilər. Eyni zamanda, ölkə əhalisinin soğan və digər tərəvəzlərlə il ərzində təminatı vəziyyəti də mövcud anbar təsərrüfatının azlığı və saxlanılma texnologiyasının gözlənilməməsi səbəbindən bəzən ölkədə yerli istehsalın tükənməsinə gətirib çıxarır və nəticədə qonşu ölkələrdən həmin məhsulların idxal edilməsi ilə nəticələnir, halbuki, vaxtında görülmüş qabaqlayıcı tədbirlər bu problemin həllini təmin edə bilər. Statistik məlumatlara əsasən ölkəmizdə faktiki şəkər çuğunduru istehsalının həcmi təxminən 219 min tona bərabərdir ki, bu da yerli istehsal hesabına çəkər tələbatının 60-65% ödənilməsinə təmin edə bilər [1, s. 385-386; s. 391-392; s. 404-405]. Azərbaycanda son ildə 12 min ton çəltik istehsal olunmuşdur ki, bu da yerli istehsal hesabına tələbatı təmin edə bilmir və həmin növ məhsulun əksər hissəsinə olan tələbat Hindistan, Pakistan, İran və digər ölkələrdən idxal edilmiş məhsul hesabına ödənilir [1, s. 373].

Qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə dövlət tərəfindən lizinq yolu ilə xaricdən gətirilmiş damazlıq heyvanların, həmçinin qoyun və keçilərin əhaliyə lizinq yolu ilə satılması nəticəsində artıq demək olar ki, süd və ət tələbatı (bəzi növ məhsullar istisna olmaqla) da yerli istehsal hesabına təmin edilə bilər. Bundan başqa, ölkəmizdə istehsal olunan yerli brend məhsulları nar, xurma, feyxoa və s. yerli tələbatı ödəməklə, qonşu Rusiya, Belarus, Ukrayna və s. ölkələrin bazarlarında da kifayət qədər tələbata cavab verir, onların həmin bazarlarda realizasiyası nəticəsində əldə edilmiş pul vəsaiti ölkəmizin xarici ticarət həcmünün artımında və valyuta ehtiyatlarının çoxalmasında həlledici rol oynayır.

II. Kənd təsərrüfatı istehsal prosesinə təsir edən kompleks amillər

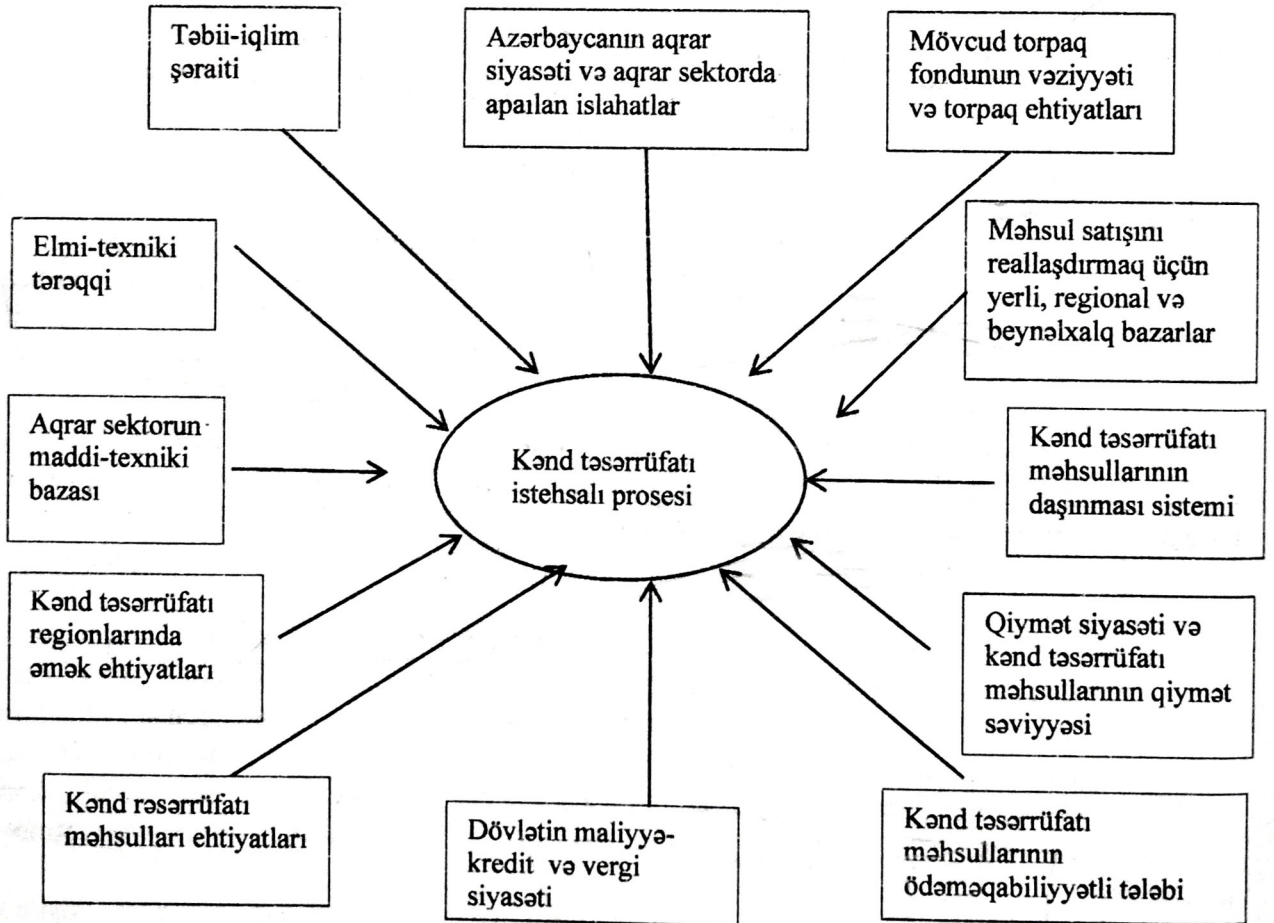
Azərbaycanda aqrar-sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafı ilə bağlı məsələlərin sürətli həllinə, kənd təsərrüfatı istehsalının davamlı və sabit geniş təkrar istehsalı prosesinə nail olunması rıçaq amillərinin vaxtında qiymətləndirilməsi hesabına mümkündür. Həmçinin, aqrar sferanın davamlı və geniş tərar istehsalı üzrə beynəlxalq və yerli təcrübə kənd təsərrüfatı istehsalı proseslərinə təsir edən maksimum sayda amilləri müəyyən etməyə imkan verir.

Kənd təsərrüfatı istehsalının xüsusiyyətləri və istehsal prosesinə təsir göstərən amillərin qiymətləndirilməsi məqsədilə onların kompleks modelinin işlənilməsinə vacib hesab edirik. Beləliklə, tədqiqat işinin gedişatında kənd təsərrüfatı istehsalı prosesinə rıçaq

amillərinin təsirinin kompleks modeli işlənmişdir (şəkil 1).

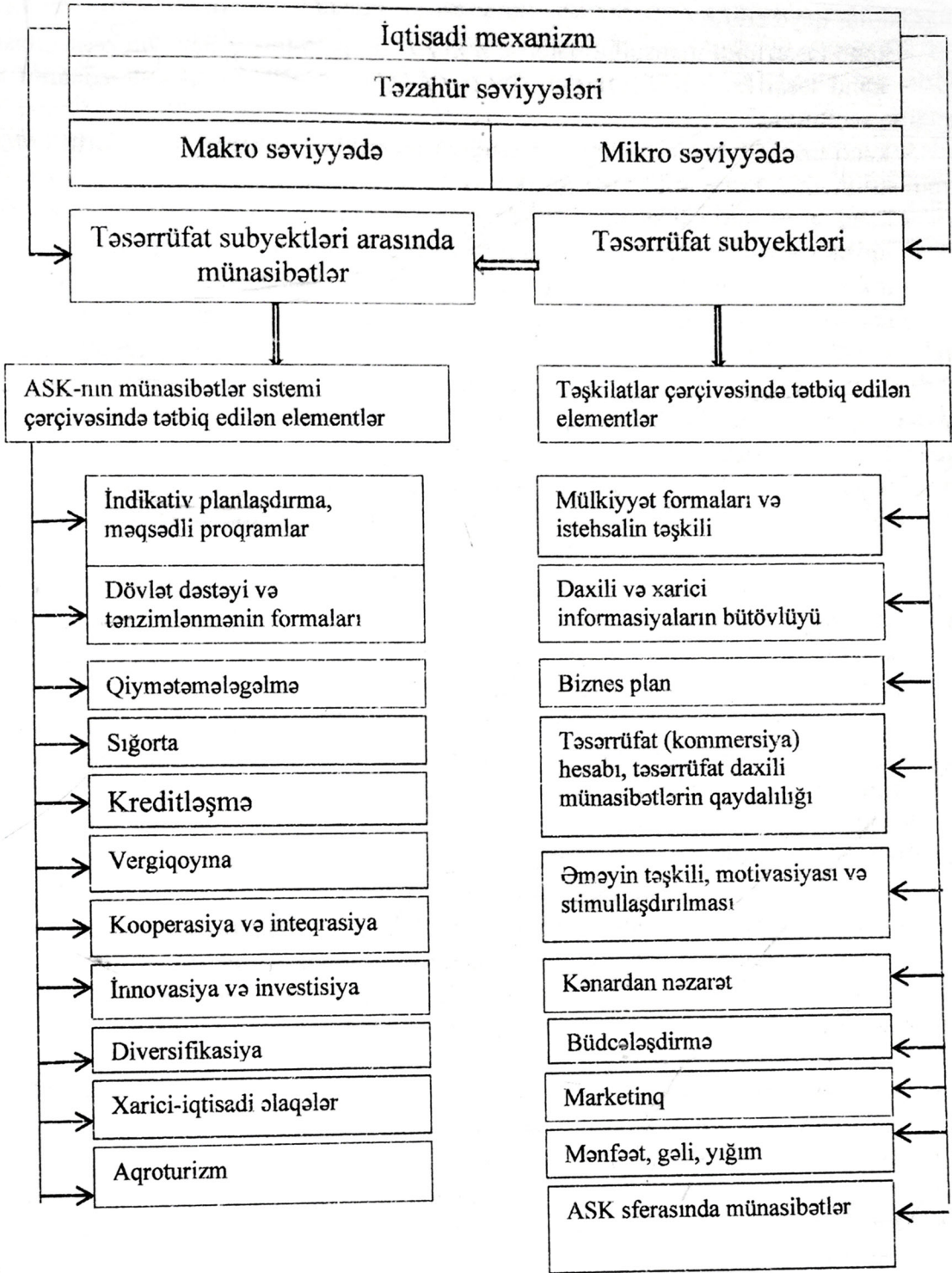
Tədqiqatda işlənmiş bu kompleks model kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə təsir göstərən ənənəvi xarici və daxili mühit amillərini əks etdirən sxemlərdən fərqlənir. Bu modeldə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal ilə bağlı məlum olan, lakin heç də həmişə nəzərə alınmayan bir sıra amillər təqdim olunur: kənd təsərrüfatı istehsalının təşkilati-istehsal xüsusiyyətləri ilə əlaqəli amillər; bazar münasibətləri ilə kənd təsərrüfatının inkişafı üçün məhsulların geniş təkrar istehsalında mühüm rol oynayan spesifikasiyası.

Beləliklə, kənd təsərrüfatı istehsalı prosesinə təsir göstərən rıçaq amilləri ümumiləşdirilmiş və onun əsasında Azərbaycanda aqrar sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafının təşkilati-iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsinə zəmin yaradan əsas elementlər müəyyən edilmiş, onun dayanıqlı inkişafını təmin edən təşkilati-iqtisadi mexanizminin modelləşdirilməsi ilə bağlı nəzəri-metodoloji müddəaların müqayisəli təhlili əsasında konseptual aspektlər formalaşdırılmışdır ki, bu da, müəllifin fikrincə, ölkənin aqrar-sənaye kompleksinin idarə edilməsi keyfiyyətinin yeni səviyyəsini təmin etməlidir. Aqrar sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafının təşkilati-iqtisadi mexanizminin yeni səviyyəsi dedikdə, idarəetmə sahəsində yeni ideyaların tətbiqi, yeni idarəetmə forma və üsullarının işlənilməsi və tətbiqi, təşkilati idarəetmə sistemində yeniliklərin həyata keçirilməsi, idarəetmə qərarlarının kənd təsərrüfatı məhsullarının geniş təkrar istehsalına uyğunluğunun kompleks qiymətləndirilməsi və dayanıqlı inkişaf üçün əlverişli şəraitin yaradılması başa düşülür (şəkil 2).

Şəkil 1. Kənd təsərrüfatı istehsalı prosesinə rıçaq amillərin təsirinin kompleks modeli

Qeyd: [2, s.12-14; 5, s.23-28] əsasında müəllif tərtib etmişdir

Şəkil 2. Kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi mexanizmləri
Qeyd: müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Tədqiqat işində kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi mexanizminin elementlərinin müəyyənləşdirilməsi verilmişdir ki, bu da açıq və mürəkkəb sistem kimi daim inkişaf edən, bazar qanunları və dövlət siyasətinin təsiri altında formalaşan, onun dayanıqlı inkişafını təmin etmək məqsədi ilə istehsal prosesində bütün resurslardan səmərəli istifadə edilməsinə yönəldilmiş müxtəlif səviyyələrdə üzvi əlaqəli və qarşılıqlı tamamlayıcıdan ibarətdir. Həmçinin, kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi mexanizminin əsas vəzifələri olaraq

aşağıdakılar qeyd edilir:

- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının lazımı həcmünün müəyyənləşdirilməsi;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üçün ən effektiv iqtisadi zonanın əsaslandırılaraq seçilməsi;
- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında risklər, səmərəli layihələrin tətbiqi və s. üzrə instrumental dəstəyin formalaşdırılması;
- kənd təsərrüfatı istehsalının ixtisaslaşması sxemlərinin təkmilləşdirilməsi;
- iqtisadi rayonlar üzrə inkişaf institutları xidmətlərinin genişləndirilməsi;
- informasiya kommunikasiya texnologiyalarından səmərəli istifadənin təşkili.

Fikrimizcə, kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi mexanizminin ən mühüm funksiyası kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının bazara uyğunlaşması və səmərəli fəaliyyətinin təşkili baxımından prosesə təsir edən rıçaqlara prinsipial və yeni yanaşmanın formalaşdırılmasıdır. Odur ki, Azərbaycanın aqrar-sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafının keyfiyyətə yeni təşkilati-iqtisadi mexanizminin modelləşdirilməsinin əsaslandırılmış konseptual aspektləri çərçivəsində aqrar-sənaye kompleksinin idarə edilməsi sistemində dəyişikliklərin aparılmasının alqoritmi işdə verilmişdir. Təklif edilən alqoritmə görə, aşağıda göstərilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi vacib hesab edilir:

- kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üçün ən effektiv iqtisadi zonanın əsaslandırılaraq seçilməsi;
- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında risklər, səmərəli layihələrin tətbiqi və s. üzrə instrumental dəstəyin formalaşdırılması;
- kənd təsərrüfatı istehsalının ixtisaslaşması sxemlərinin təkmilləşdirilməsi;
- iqtisadi rayonlar üzrə inkişaf institutları xidmətlərinin genişləndirilməsi;
- informasiya kommunikasiya texnologiyalarından səmərəli istifadənin təşkili.

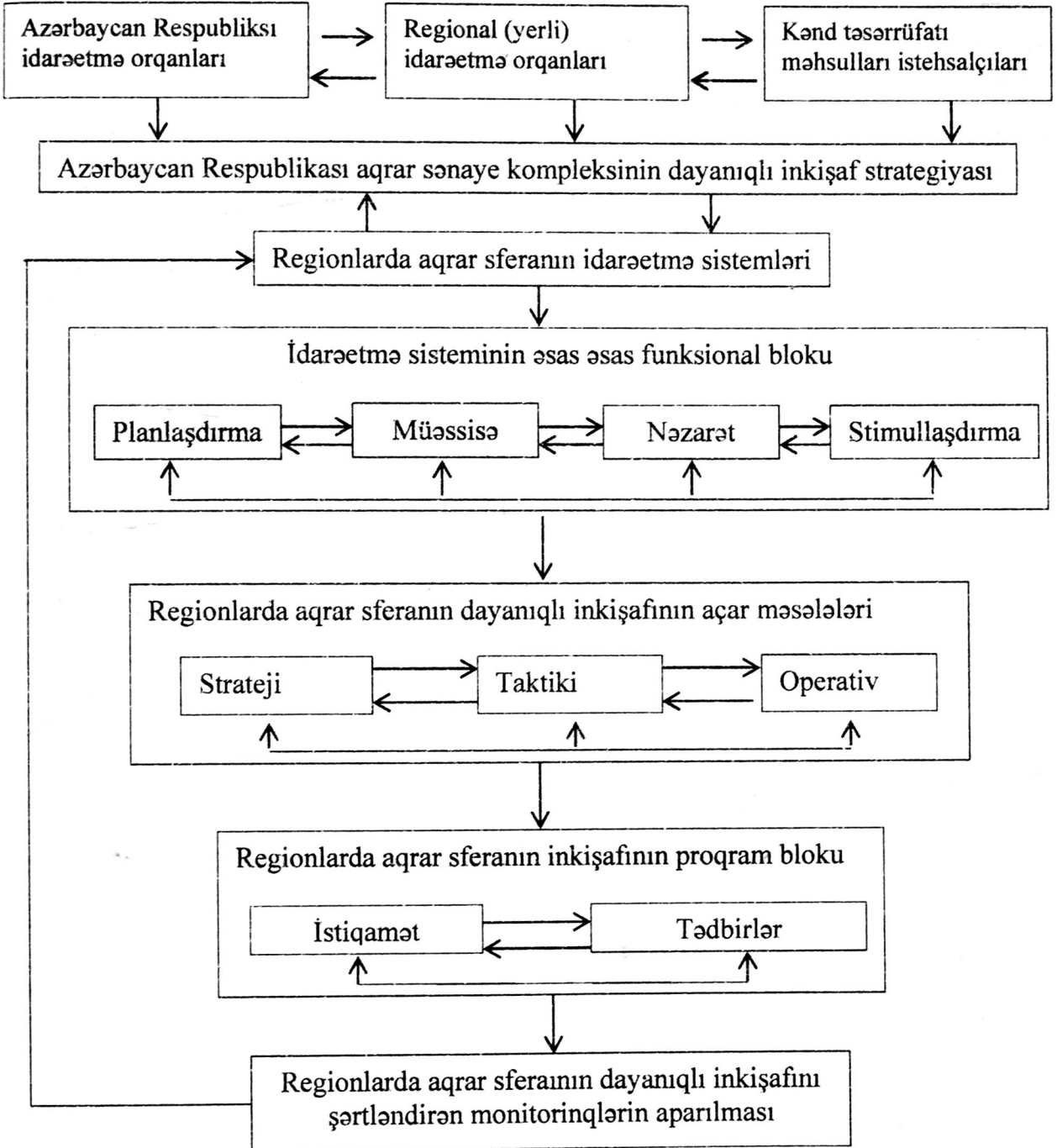
Kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi mexanizminin ən mühüm funksiyası kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının bazara uyğunlaşması və səmərəli fəaliyyətinin təşkili baxımından prosesə təsir edən rıçaqlara prinsipial və yeni yanaşmanın formalaşdırılmasıdır. Odur ki, Azərbaycanın aqrar-sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafının keyfiyyətə yeni təşkilati-iqtisadi mexanizminin modelləşdirilməsinin əsaslandırılmış konseptual aspektləri çərçivəsində aqrar-sənaye kompleksinin idarə edilməsi sistemində dəyişikliklərin aparılmasının alqoritmi işdə verilmişdir. Təklif edilən alqoritmə görə, aşağıda göstərilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi vacib hesab edilir:

- regionlar üzrə aqrar sferanın nəzarət sisteminin təhlili;
- regionlar üzrə aqrar sferanın idarəetmə sistemində “dar çərçvəli” yerlərin aşkar edilməsi;
- ölkənin kənd təsərrüfatı sistemində strateji və operativ dəyişikliklərin əsaslandırılması;
- regionların idarəetmə sisteminin məqsədli inkişaf prioritetlərinin müəyyən edilməsi;
- kənd təsərrüfatının idarəetmə sisteminin inkişafını təmin edən vəzifə və tələblərin hazırlanması;
- ölkənin aqrar sənaye kompleksinin idarəetmə sistemindəki dəyişikliklər üçün məhdudiyyətlər və fərziyyələrin tədqiqi;
- aqrar sənaye kompleksinin idarə edilməsi sisteminin inkişaf konsepsiyasının işlənilməsi, onun inkişaf ssenarisi və modelinin hazırlanması;
- iqtisadi rayonlarda idarəetmə sisteminin dəyişdirilməsi planları, proqramları və layihələrinin hazırlanması;
- idarəetmə sistemə qəbul edilmiş dəyişikliklərin həyata keçirilməsinin təşkili;
- idarəetmə sistemində baş verən dəyişikliklərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.

Beləliklə, Azərbaycanın aqrar-sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafının keyfiyyətə yeni təşkilati-iqtisadi mexanizminin modelləşdirilməsinin alqoritmi və onun əsaslandırılmış konseptual aspektləri bu sferanın müasir inkişaf tendensiya

kompleks şəkildə qiymətləndirilməsini və səmərəli iqtisadi mexanizminin modelləşdirilməsini təmin edir. Həmçinin, kənd təsərrüfatının bitkiçilik, heyvandarlıq, quşçuluq və s. sahələrində kənd təsərrüfatı istehsalının digər resurslarından məhsuldar və səmərəli istifadə edilməsi vacib şərt hesab edilir.

Eyni zamanda, aparılmış tədqiqatlar əsasında aqrar-sənaye kompleksinin idarə olunmasının qanunauyğunluqları və prinsipləri göstərilmiş, idarəetmə sisteminin formalaşması və fəaliyyətinin metodoloji bazası aşkarlanmış və sistemləşdirilmişdir ki, bu da müəllifin aqrar sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafının yeni təşkilati-iqtisadi mexanizminin modelini işləməsinə imkan vermişdir (şəkil 3).

Şəkil 3. Azərbaycanın aqrar sferasının dayanıqlı inkişafı təşkilati-iqtisadi mexanizminin modeli
Qeyd: müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Regionlarda kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafının yeni modelində aqrar-sənaye kompleksinin şaxələndirilməsi üzrə proqram və monitorinqlərin aparılması blokları aparıcı rol oynayır. Modelin proqram bloku prioritet istiqamətlər dairəsini (ASK-nın rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsi və artırılması; kənd təsərrüfatı məhsullarının bazar strukturunun və əmtəə bazarlarının inkişafı; resurslardan kompleks və səmərəli istifadə; innovasiyaya istiqamətləndirmə; kənd təsərrüfatı sahələrinin investisiya cəlbediciliyinin təmin edilməsi; aqrarbiznesin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması; kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara dövlət dəstəyi; kənd təsərrüfatı kompleksinin dövlət tənzimlənməsi; müxtəlif növ kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin regional əlaqələndirilməsi və s.) və tədbirləri (idarəetmə orqanları və kənd təsərrüfatı sahibkarlığında işçilərin bilik, bacarıq və yaradıcılıq səviyyəsinin artırılması; kənd təsərrüfatı istehsalının səmərəli yerləşdirilməsi proseslərinin sistemliliyi və ardıcılığının formalaşdırılması; ziyanla işləyən kənd təsərrüfatı istehsalının azaldılması yollarının axtarışı; təchizat və satış proseslərini əhatə edən optimal sxemlərin tapılması; aqrar-sənaye kompleksinin iqtisadi, sosial, ekoloji, innovativ inkişaf sahələrinin regional proqramlarının işlənilməsi və hazırlanması; regionun sosial-iqtisadi inkişaf maraqlarının kənd təsərrüfatı məhsul istehsalçıları və əhalinin maraqları ilə uyğunlaşdırılması və s.) özündə birləşdirir.

Tədqiqatda verilən aqrar-sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafının təşkilati-iqtisadi mexanizmi modelindən görüldüyü kimi, burada monitorinq bloku xüsusilə əhəmiyyət kəsb edən mərhələdir. Aqrar-sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafını təmin edən monitorinqin uğurlu aparılması üçün müəllif region aqrar-sənaye kompleksinin strukturu ilə əlaqəli və aqrar-sənaye kompleksinin mövcud vəziyyətinin xarakteristikasını əldə etməyə imkan verən göstəricilər sistemini təklif etmişdir ki, bunlara: aqrar-sənaye kompleksinin strukturu, kənd təsərrüfatı istehsalı vasitəsi kimi torpaqdan istifadənin səmərəliliyi, maddi-texniki baza, əmək resurslarının formalaşdırılması və istifadəsi, həmçinin elmi-texniki tərəqqinin yüksək nailiyyətindən səmərəli istifadə, kənd təsərrüfatı istehsalının informasiya, ixtisaslaşma və konsentrasiya göstəriciləri, bitkiçilik və heyvandarlıq sahələrinin iqtisadi göstəriciləri, bazar strukturunun formalaşma göstəriciləri, sahibkarlıq təsərrüfatı subyektlərinin əsas istehsal fondlarından istifadənin səmərəlilik göstəriciləri və regionların iqtisadi, sosial, innovativ və ekoloji inkişafını müəyyənləşdirən monitorinqin tətbiqi kimi lokal şəbəkələri daxil etmək olar.

Nəticə

Fikrincə, regionların iqtisadi, sosial, innovativ və ekoloji inkişafını müəyyənləşdirən monitorinqdə aqrar-sənaye kompleksinin həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət göstəricilərinin tətbiqi gələcək tədqiqatlar üçün bazanı yaratmış olur. Həmçinin qeyd edək ki, aqrar-sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafının təşkilati-iqtisadi mexanizmi modelinin keyfiyyətli fəaliyyətini yalnız ən yeni informasiya texnologiyaları və müasir kompüter texnologiyası, telekommunikasiya və proqram təminatından istifadə etməklə həyata keçirmək mümkündür. Belə ki, yeni informasiya texnologiyaları (sahə, təmin edici və funksional) regionlarda aqrar sferasının inkişafı haqqında informasiyanın əldə edilməsinə istiqamətlənmiş prosesdir. Bu prosesə kənd təsərrüfatını hərtərəfli əhatə edən informasiyanın toplanması, işlənməsi, saxlanması və təsvirini təmin edən metodlar, mərhələlər, əməliyyatlar, hərəkətlər, proqram və texniki vasitələr daxildir. İnformasiya texnologiyalarının əsas təyinatlarına bütün informasiyanın emal prosesinin mərhələlərə, əməliyyatlara, fəaliyyətə bölünməsinin yüksək dərəcəsini təmin etmək; aqrar-sənaye kompleksinin inkişafının təhlili mərhələlərinin vahidləşdirilməsinə və standartlaşdırılmasına köməklik etmək; regionların aqrar-sənaye kompleksinin inkişafının qiymətləndirilməsi üçün müəyyən informasiya bazasını daxil

etmək, müntəzəm xarakter daşımaq və s. aiddir.

Ümumilikdə, Azərbaycanın aqrar-sənaye kompleksinin inkişafının qiymətləndirilməsində informasiya-kompüter texnologiyalarının tətbiqi iqtisadi hadisələri və prosesləri daha dərinə və hərtərəfli araşdırmağa, amilləri daha dolğun öyrənməyə, həmçinin ayrı-ayrı regionların dayanıqlı inkişafını əhatə edən ehtiyatların aşkara çıxarılmasına imkan verir. Beləliklə, tədqiqat işində təklif olunan nəzəri müddəalar və metodiki tövsiyələr praktiki olaraq ölkənin aqrar-sənaye kompleksinin dayanıqlı inkişafının təşkilati-iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsini həyata keçirməyə imkan verir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycan kənd təsərrüfatı. Rəsmi nəşr // - Bakı: [n. Y.], - 2020.-653 s.
2. Голубев, А.В. Внутренние резервы повышения эффективности аграрной экономики / А.В.Голубев, А.А.Голубева // -Москва: Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий, -2014. №3, -с. 12-14
3. Гончаров, В.Д. Продовольственная безопасность России: проблемы и перспективы / В.Д.Гончаров, З.А.Иванова, М.В. Селина; - Москва: ИНЭК, - 2017. - 104 с.
4. Растопчина, Ю.Л. Индикаторы устойчивого развития как инструмент оценки развития сельского хозяйства и сельских территорий / Ю. Л. Растопчина, Е. И. Ковалева // -Казань: Молодой ученый,- 2012. №11, с.195-197.
5. Третьякова, Л.А. Устойчивое сельское развитие в контексте ментальности населения сельских территорий России/ Л.А.Третьякова// -Москва: Национальные интересы: приоритеты и безопасность, - 2013. № 12, - с.23-28
6. The Global Food Security Index 2020. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-food-security-index>

Аббас Сафаров

КОМПЛЕКСНАЯ МОДЕЛЬ ВЛИЯНИЯ КЛЮЧЕВЫХ ФАКТОРОВ НА ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ ПРОЦЕСС В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Резюме

В статье отмечена решающая роль аграрной политики Азербайджана, указаны приоритеты стратегии развития агропром комплекса стран мира. Также был проведен широкий анализ текущего состояния агропромышленного комплекса Азербайджана, его ресурсного потенциала и ожидаемого перспективного развития, указаны недостатки в производстве местной сельскохозяйственной продукции по продовольственному обеспечению населения страны и пути их устранения.

С целью оценки факторов, влияющих на производственный процесс в сельском хозяйстве, разработана их комплексная модель и раскрыта их отличительная черта от схем, отражающих традиционные факторы, влияющие на финансово-хозяйственную деятельность сельхозпроизводителей. Также, обозначены основные задачи экономического механизма сельскохозяйственного производства.

Цель – определение комплексных факторов, влияющих на производственный процесс в аграрной сфере, и указание основных задач экономического механизма сельскохозяйственного производства

Методология – в исследовательской работе были использованы методы экономико-статистического и сравнительного анализа.